

СЕМАНТИЧНИЙ ПРОСТІР ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ ТА ІМЕНА ПЕРСОНАЖІВ

Висвітлюються особливості семантичних процесів у тексті при використанні алюзій різних видів, які аналізуються, а також роль цих алюзій у побудові семантичного простору тексту роману Г. Гріна "Монсеньйор Кіхот".

Основними актуалізаторами когнітивних суб'єктно-об'єктних відношень у творчій діяльності автора художнього тексту є відношення "автор-персонаж", що в останній час знаходить вираження у підвищеному інтересі до антропоцентризму художнього тексту [3:41]. Головний стрижень названих відношень, універсалія Людина, знаходить вираження в системі засобів прямої та опосередкованої номінації антропоцентрів "автор" та "персонаж". Саме завдяки системі складних відношень між даними антропоцентрами, семантичних та понятійних, навколо яких і розвивається тканина художнього твору, він стає "живою художньою подією" [1:27]. Тому найважливіший смисловий компонент твору — це персонаж, і вдалий вибір способу називання персонажів у художньому тексті надзвичайно важливий.

У світовій літературі багато прикладів імен персонажів, які семантизувалися і стали загальними іменами. Однак можливе зростання ролі називання персонажів до такого ступеня, що вони стають ніби кісткою твору, основою семантичного простору всього художнього тексту. Спробуємо показати це, проаналізувавши семантичні особливості називання персонажів у романі класика англійської літератури ХХ століття Г. Гріна "Монсеньйор Кіхот" [8].

Уже сам заголовок, називаючи головного персонажа, є поштовхом для збудження у читача асоціації "можливого світу" /Ю. С. Степанов/ — всесвітньо відомого роману М. Сервантеса "Дон Кіхот". Ці асоціації не є прямим відбитком образу з іспанського роману, тому що при позначенні того чи іншого явища однієї культури через явище іншої культури слова можуть вступати у нові асоціативні відношення [2:215], які мають дуже велике значення для відбиття явищ та предметів об'єктивного світу, а також явищ та предметів моделі цього об'єктивного світу — картини світу конкретного художнього твору. І все ж ім'я "Дон Кіхот", завдяки своїй хрестоматійності, настільки глибоко входить до культурологічного простору сучасних мов і літератур, що давно стало загальним іменем. Зокрема, в англійській мові це ім'я набуло властивості морфологічного словотвору: Quixote — quixotic /quixotical/ — quixotism [7:1086]. З когнітивної точки зору дане ім'я — це усталений символ, який несе точно окреслену систему значень.

У романі Г. Гріна семантика імені Monsignor Quixote відразу набуває цікавих особливостей. У ній спостерігаються два паралельно реалізовані пласти; з одного боку, це дійсне ім'я персонажа роману, який, за задумом автора, є прямим нащадком легендарного лицаря. Це, так би мовити, поверхнева семантика, але водночас асоціативно-когнітивна діяльність читача вносить до неї той комплекс узагальнених значень, джерелом яких є персонаж роману М. Сервантеса.

Інша, глибинна семантика цього імені не лежить на поверхні тексту, а актуалізує асоціативні зв'язки всередині уявного світу, що створений автором [4:64]. Тобто мовна картина одного твору вступає у зв'язок з мовною картиною другого твору: Monsignor Quixote — такий самий парія в оточенні священнослужителів ХХ століття, як і Дон Кіхот — у дворянському оточенні ХVІ століття. На прикладі імені "Дон Кіхот" /М. Сервантес/ ми спостерігаємо третю фазу існування імені /за В.О. Ніколаєвим/, від-антропонімічну, коли воно починає жити своїм життям, потрапляє до мовленнєвого середовища, стає надбанням мови і виражає суспільну оцінку носія цього імені. Але у романі "Monsignor Quixote" процес іде далі.

Г. Грін надає цьому імені наступну фазу його існування, яку можна назвати квазіантропонімічною, оскільки персонаж Г. Гріна уособлює основні риси свого літературного /та псевдореального/ предка, але й має свої власні, особисті риси. Когнітивна опора Г. Гріна на вже відомий літературний персонаж приводить до такого розвитку семантичних процесів імені Monsignor Quixote: дон Кіхот /семантизація/ → Monsignor Quixote /семантизоване ім'я + прирощення смислу/. Monsignor Quixote — ім'я основного персонажа твору, тому воно характеризується дуже високою частотністю. Як результат, дана семантична схема багаторазово повторюється в динамічному розумовому процесі читача і сприяє утворенню ментальних процесів, які можуть стати стійкими й призвести до вторинної семантизації. Таким чином, можна спостерігати:

називання	→	семантизація	→	десемантизація	→	вторинна семантизація
/Дон Кіхот/				/Monsignor Quixote, друге називання/		

Необхідно відзначити, що такий складний семантичний ланцюжок можна спостерігати лише у називанні основного персонажа роману. У тексті роману є інші цікаві випадки семантичних змін при називанні персонажів з використанням алюзій, в основі яких лежить своєрідний метафоричний та метонімічний перенос.

Метафоричний перенос спостерігаємо у випадку називання Санчо, друга і супутника отця Кіхота. Це також літературна алюзія з того самого джерела. Але ця алюзія також трансформована; у Сервантеса Санчо — служник, людина з низів; у Гріна Санчо — колишній мер Ель Тобосо, марксист /тобто, служник народу/. Отже, асоціація очевидна, але й безсумнівне прирощення смислу: Санчо, зберігаючи основні особисті риси свого літературного прототипа, має і свої власні, не менш важливі у картині світу роману.

Метонімічний перенос використано в називанні автомобіля Росинантом: і кінь /у Сервантеса/ і автомобіль /у Гріна/ — це транспортний засіб. Алюзія тут, як і в попередньому випадку, неповна, і з другого боку, семантично розширена. Дана алюзія ще виразніша та прозоріша завдяки ефекту персоніфікації: отець Кіхот говорить про автомобіль як про живу істоту:

"Please, don't overstrain her. She's old" [8:231].

Він ставиться до автомобіля так, як ставляться до старого друга. Це підкреслюється використанням займенників, дієслів та прикметників, що належать до семантичного поля людини, коли йдеться про цей автомобіль.

Названі вище персонажі — це основні персонажі роману. Весь подійовий простір цього роману — це простір навколо цих персонажів. Кожний раз, коли відбувається їх називання, спостерігається збудження всієї гами асоціацій, а дії, що відбуваються у романі "Monsignor Quixote", викликають все нові асоціації, які вступають до взаємодії з тими, що вже є. На семантично-когнітивному рівні ми маємо групу стійких семантичних/ментальних моделей, поля яких розширюються, водночас трансформуючись: бідний лицар — бідний священик; служник-зброносець — мер-комуніст; старий кінь — старий автомобіль. Тобто вже існуючі семантичні/ментальні моделі, використані Г. Гріном, динамічно розвиваються в його романі, набувають нових рис та породжують нові семантичні/ментальні моделі зі значно розширеним змістом. У цьому процесі ми бачимо, як своєрідно конструюється семантичний та когнітивний простір роману "Monsignor Quixote". Необхідно зазначити, що велика роль у його конструюванні належить і іншим алюзіям. Не можна не звернутись, наприклад, до численних непрямих алюзій [6:138], для адекватної інтерпретації яких читач повинен мати хорошу уяву про роман М. Сервантеса. Наприклад, можна згадати такі слова отця Кіхота:

"At least he didn't assault me like the galley slaves assaulted my forebear" [8:150].

"...So, I am a prisoner, he thought, like Cervantes" [8:192].

Непрямі алюзії такого типу є елементами ментальної моделі роману М. Сервантеса "Дон Кіхот", які Г. Грін вживав як органічні часточки ментальної моделі та семантичного простору свого твору. Іншими словами, спостерігається накладення елементів семантичного простору одної моделі тексту на тканину семантичного простору іншого роману, який репрезентує мовну картину світу, хоч і уявну, іншого народу.

Текст роману "Monsignor Quixote" демонструє приклади ще глибшого й складнішого проникнення в його семантичний простір та ментальну модель елементів семантичного простору іспанського роману. Цікаво, що в таких випадках функціонують декілька видів алюзій:

Now in the patio... Father Quixote's thoughts returned to Marx. He said, "You know, I think my ancestor would have got on well with Marx. Poor Marx — he had his books of chivalry too that belonged to the past" [8:122].

Тут поєднання алюзій, що стосуються роману "Дон Кіхот", в одній когнітивній ситуації з сучасними алюзіями, створює зовсім оригінальний ефект. Семантичний простір роману М. Сервантеса буквально перерізує семантичний простір роману Г. Гріна, подібно до того, як одна площина може пересікати іншу. І у місцях пересікання ми й спостерігаємо динамічний розвиток та розширення моделей роману "Monsignor Quixote". Асоціації та поняття, які утворюються та набувають форми в процесі динамічного розвитку цих ментальних моделей, можна вважати когнітивною передумовою успішної реалізації прагматичного ефекту роману в цілому: спираючись на наявний у нього досвід та ментальні уявлення, читач сприймає глибину семантики текстового простору даного складного художнього твору. І хоч простір тексту для кожного читача певним чином обмежений сукупністю його ментальних уявлень [5:24], гадаємо, що вплив такого багатого за змістом роману, як "Monsignor Quixote", має відчутний естетичний та ментально розвиваючий характер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. - М.:Искусство, 1979. - 423 с.
2. Богуславская Г.П. Языковая картина мира и культура народа //Язык и культура: Четвертая международ. конф. Материалы. - К.,1996.- С.214-215.
3. Гончарова Е. А. Антропоцентризм хронотопа как концептуальная основа художественного текста //Категоризация мира: пространство и время: Материалы науч. конф. - М.:Диалог-МГУ, 1997. - С.40-43.
4. Гурская Ю.А. Личное имя как особый языковой знак //Язык и культура: Третья международ. конф. Доклады и тезисы докладов. - К., 1994. - С. 63-65.
5. Кубрякова Е.С., Александрова О.В. Виды пространства текста и дискурса //Категоризация мира: пространство и время. Материалы науч. конф. - М.:Диалог-МГУ, 1997. - С.15-26.
6. Кузнецова И.В. К вопросу о культурологическом аспекте в интерпретации художественного текста //Актуальні питання романо-германської філології. - Житомир: Поліграфіка. - С. 137-141.
7. The Random House College Dictionary. Revised Edition. - N.Y., 1988 -1568 p.
8. G.Greene. Monsignor Quixote. - London: Penguin Books, 1983. - 256 p

Кузніцова Ірина Володимирівна — кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови Житомирського державного педагогічного інституту ім. І. Франка.

Наукові інтереси:

- лінгвістика тексту,
- семантика,
- культурологія.